

Van Jambe-de-Bois tot Jan van Speijk. Wil de echte held van 1830 nu opstaan?

Jeroen Janssens

De Herdenking van 1830

In 2005 vierde België 175 jaar onafhankelijkheid en 25 jaar federalisme. De overheid wou met een aantal officiële plechtigheden, tentoonstellingen, congressen, sportmanifestaties, concerten en populaire evenementen België in de kijker zetten en hield zo een oude jubeltraditie in ere. Ook in 1880, 1905, 1930 en 1980 organiseerde ze ter gelegenheid van de ronde verjaardagen van de Revolutie van 1830 grote jubilea, die het enthousiasme van de bevolking en de bewondering van het buitenland moesten opwekken. Alleen in 1955 vond geen bijzondere viering plaats. Het land bereidde zich toen voor op een ander (inter)nationaal evenement: Expo '58. Vóór de Halfeeuwfeesten van 1880 werd de Revolutie tot grote ontevredenheid van Nederland zelfs jaarlijks herdacht. De zogenaamde Septemberfeesten ontstonden enkele maanden na de scheiding met het Noorden, op een moment dat de jonge Belgische natie koortsachtig op zoek ging naar een eigen identiteit met eigen symbolen en rituelen. De feesten vonden plaats op 23, 24, 25 en 26 september en stonden aanvankelijk volledig in het teken van de verheerlijking van de gevechten in Brussel en de gesneuvelde vrijheidsstrijders. De herdenking van 1830 onderging sindsdien heel wat veranderingen.

In Nederland is de Revolutie omwille van voor de hand liggende redenen veel minder herdacht en gevierd. De Nederlandse cultus van 1830 draaide bijna volledig rond de heldendood van luitenant-ter-zee Jan van Speyk en doofde al na enkele decennia uit. Dit betekende niet dat België sindsdien een monopolie bezat over de herdenking van 1830. Vanaf het einde van de negentiende eeuw ontstonden in Brussel en Wallonië immers nieuwe tradities, die na de opeenvolgende Belgische staatsvormingen zelfs uitgroeiden tot de officiële nationale feestdagen van de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest.

Vooraf ter gelegenheid van de herdenkingen van 1830 - maar ook los daarvan - creëerden Belgen, Nederlanders, Luxemburgers, Brusselaars, Walen, Vlamingen, katholieken, liberalen en socialisten allemaal een eigen voorstelling van de Revolutie. Dit deden ze onder meer aan de hand van rituelen, kunstwerken, gedichten, toespraken, krantenartikelen, pamfletten, memoires, wetenschappelijke studies en vulgariserende publicaties. Objectiviteit en respect voor de historische bronnen waren hierbij van ondergeschikt belang, want de omgang met het verleden moest in de eerste plaats de eigentijdse politieke overtuiging dienen. De gebeurtenissen van 1830 werden bekeken door een nationalistische of ideologische bril, die de feiten kleurde, vereenvoudigde en verdraaide. Zo ontstonden een aantal tegenstrijdige mythen, die tot vandaag het populaire beeld van de Revolutie bepalen en waarin een aantal historische figuren zoals Jan van Speyk, Frédéric de Merode, Charlier-met-het-houten-been, Jenneval en de vrijwilligers van 1830 een hoofdrol spelen. De cultus van de Revolutie was immers in de eerste plaats een cultus van de helden van de Revolutie.

In de verschillende 'verhalen' over 1830 werd de 'omwenteling' herleid tot een historische episode met een duidelijk doel en een eenduidige betekenis. De Revolutie werd voorgesteld als het hoogtepunt van de eeuwenlange vrijheidsstrijd van de Belgische natie, als een illegale oproer van het 'muitzieke rot der Belgen', als een Franstalige opstand voor de Franse taal en cultuur, als een Waalse revolutie voor de progressieve idealen van de Verlichting en de Franse Revolutie, als een uitbarsting van Frans imperialisme en Waals reünionisme of als een proletarische ontvoogdingsstrijd tegen het kapitalisme en de monarchie. De eenzijdige nationalistische en ideologische benaderingen negeerden de complexiteit en het veranderlijke karakter van de Revolutie. De tegenstellingen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden pasten immers niet in simplistische schema's, zoals Noord tegen Zuid, Nederlanders tegen Belgen, protestantisme tegen katholicisme, Nederlandstalig tegen

Franstalig, despotisme tegen vrijheid, bourgeoisie tegen proletariaat. De gebeurtenissen van 1830 hadden een heel eigen dynamiek, die de strijdende partijen voortdurend confronteerde met nieuwe situaties en mogelijkheden. Standpunten wijzigden, coalities wisselden en doelstellingen werden aangepast. Wat begon als een politieke oppositiestrijd tegen Willem I evolueerde in een laatste fase naar een volksopstand voor een onafhankelijke Belgische staat. Dit betekent niet dat het historische verloop onvermijdelijk was. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was niet gedoemd om te mislukken, al was er natuurlijk wel voldoende conflictstof aanwezig.

De Helden van 1830

Bij gebrek aan een allesoverheersende figuur richtte de cultus van de Revolutie zich op de vrijwilligers van 1830, die tijdens de Septemberdagen het leger van Willem I met succes hadden bestreden. Hun vastberadenheid en zelfopoffering hadden de onafhankelijkheidsstrijd op de cruciale momenten 'gered' en golden als de tekenen van een zuivere, belangenloze vaderlandsliefde. De vrijwilligers groeiden uit tot de echte helden van 1830, al werden ze eerder als groep dan als individu verheerlijkt. Die onpersoonlijke aanpak maakte van de Belgische vrijwilliger een bijna tijdloos icoon van patriotisme en vrijheidsliefde.

De vrijwilligers van 1830 kregen niet allemaal dezelfde symbolische betekenis binnen de cultus van de Revolutie. Zo waren de gesneuvelden en de gekwetsten 'belangrijker' dan hun collega's. Ook de 'laatste' oud-strijders genoten bijzondere aandacht. Zij groeiden rond de eeuwwisseling uit tot echte vedetten, volop profiterend van het réveil van de Septembercultus in die periode. De oude vrijwilligers vervulden een hoofdrol op tal van patriotische plechtigheden, waar ze vaak de belangrijkste 'bezienswaardigheid' vormden. Bovendien werden ze afgebeeld op schilderijen, gravures, affiches en postkaarten, zodat de onafhankelijkheidsstrijders eindelijk een gezicht kregen. Dit gold bij uitstek voor de 'laatste' oud-strijder Philippe Demoulin, die echter na zijn dood toch niet de laatste bleek te zijn! Die eer was voor Jean-Philippe Lavallé. Lavallé stierf op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, een oorlog die meteen een definitief einde maakte aan het symbolische belang van de vrijwilligers van 1830.

Ondanks het feit dat de herdenking van 1830 niet gedomineerd werd door een personencultus rond één of enkele figuren, was er toch bijzondere aandacht voor 'helden' zoals Frédéric de Merode, Jenneval, mevrouw Abts, generaal Belliard ... en natuurlijk 'Jambe-de-Bois' (Charlier-met-het-houten-been). Jean-Joseph Charlier was één van de Luikse vrijwilligers die in september 1830 de inname van Brussel verhinderden. Charlier werd bewonderd omdat hij, ondanks zijn handicap, de vijand bijna ononderbroken had bestookt met 'zijn' kanon *Willem*, ook toen zijn houten been barstte en hij verder moest vechten op een haastig vastgemaakte bezemsteel. De burgerlijke leiders van de opstand beseften meteen dat 'Jambe-de-Bois' het symbool kon worden van de Belgische vrijheidsstrijders, die zoals niemand ontkende bijna allemaal uit het gewone volk kwamen. Charlier werd meteen een inspiratiebron voor etsers, schilders en dichters. Gedurende weken 'mankte' hij van de ene receptie naar de andere, want iedereen wou de held van de Septemberdagen ontmoeten en van zijn populariteit mee genieten. Het *moment de gloire* van Charlier was echter snel voorbij. Hij stierf arm en bijna vergeten. Enkele jaren na zijn overlijden groeide opnieuw de aandacht voor 'Jambe-de-Bois'. Hij was nu eenmaal een opvallende figuur. In de twintigste eeuw werd Charlier-met-het-houten-been definitief bijgezet in het rariteitenkabinet van de lokale, regionale en nationale geschiedenis, al blijft hij tot vandaag een bron van inspiratie en fascinatie. In 1994 bijvoorbeeld herwerkte de Brusselse auteur Paul Emond de memoires van Charlier tot een monoloog waarin de hoge eigendunk en de verbittering van de Luikse vrijwilliger van 1830 prachtig worden verwoord. De aantrekkingskracht van 'Jambe-de-Bois' schuilt nog steeds in zijn houten been, dat normaal samen met de eresabel en de decoraties van Charlier deel uitmaakt van de vaste collectie van het Musée de la Vie Wallonne te Luik.

In tegenstelling tot België had Nederland wel een held die de herinnering en de herdenking van de Revolutie volledig overheerste: Jan van Speyk. In september 1830 werd Van Speyk naar Antwerpen gestuurd om deel te nemen aan de gevechten tegen de Belgische opstandelingen. Als luitenant-ter-zee voerde hij het bevel over een kanonneerboot. Toen het schip in handen van de opstandelingen dreigde te vallen, blies hij de boot en zichzelf op met de legendarische woorden 'Dan liever de lucht in!'. De dood van Jan van Speyk leidde in de Noordelijke Nederlanden tot een nooit geziene opwelling van patriottisme. Heel het land raakte in de ban van het levensverhaal van de gedrongen weesjongen, die carrière maakte in de koninklijke marine en uiteindelijk stierf als een martelaar van het vaderland. Net zoals het belang van de Belgische martelaarscultus verminderde ook de interesse in Van Speyk relatief snel na 1840. Toch zou Van Speyk nooit helemaal verdwijnen uit het collectieve geheugen van Nederland. Historische schoolboekjes, kinderprenten en spannende jongensboeken hielden de herinnering aan de kleine luitenant-ter-zee levendig, terwijl de koninklijke marine tot diep in de twintigste eeuw periodieke herdenkingen bleef organiseren. De populairste held van de Belgische Revolutie van 1830 is hierdoor nog steeds een Nederlander.